

det personalhistoriske. Fra 1718 til 1730 var Bregentved i kongeligt eje som ryttergods, men så solgtes det til krigsminister Povl Vendelbo Løvenørn, som moderniserede hovedbygningerne og indrettede det endnu eksisterende overdådige kapel. Da Frederik V besteg tronen, skænkede han godset til sin ven, overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, i hvis slægt det stadig befinder sig. Bogens hovedafsnit er netop kapitlet om A. G. Moltke, der forøgede godsmængden og oprettede et lensgrevskab. Omkring hovedbygningerne udlagdes parterre-bede og vidtstrakte alléer og parken forsynedes med talrige skulpturer, mens hofbyggester Nicolai Eigtved opførte en ny østfløj. Bygningshistorisk er såvel ryttergodsperioden som Løvenørns og A. G. Moltkes ejertid af den største interesse, og forfatteren har da også viet sidstnævnte et særligt afsnit. Fremstillingen er imidlertid temmelig forkludret, hvilket er dobbelt beklageligt, da der fra 1970 foreligger en banebrydende afhandling, som udførligt gør rede for dette emne (Hakon Lund: Niels Eigtved als Herrenhofarchitekt. Hafnia Copenhagen Papers in the History of Art).

Bregentveds historie skrider kronologisk frem ejer for ejer; en kolossal mængde enkeltheder hober sig op – alt er taget med, stort og småt mellem hinanden med tendens til at prise de skiftende ejere for deres utallige dyder – det bliver nærmest en glorificering af slægten Moltke. Iblandt mylderet af detaljer (hvoriblandt meget almindelig tilgængeligt stof) er der imidlertid også enkeltheder, som bidrager til at give lokalkolorit, og der gemmer sig ikke så få morsomme oplysninger af kulturhistorisk art. Det samme gælder det værdifulde billedmateriale, hvoraf nogle ældre fotografier er talende vidnesbyrd om det liv, der udspandt sig på et af Danmarks rigeste godser, som næsten gjorde det ud for et lille fyrstendømme.

Forfatteren har utvivlsomt lagt et vældigt arbejde i indsamlingen af de mange data, som både er hentet i litteraturen og i arkiverne, men man savner unægtelig en sortering og en mere skærpet sans for det væsentlige. Den, der vil studere Bregentved i videste forstand, kan nok finde et og andet i bogen, men han vil fortsat være bedst tjent med de betydelige bidrag til godsets og dets beboeres historie, som findes spredt i tidsskrifter samt oversigts- og opslagsværker.

John Erichsen

Ny købstadshistorie

BYEN, LANDET OG HAVET. *Nexø og Omegns historie. Bd. 1 – tiden indtil ca. 1800. [Af A. Jensen og Jørn Klindt] Udg. af Bornholms historiske Samfund, Nexø 1971. 199 s. Ill. 40 kr.*

I 1946 udsendte forstander A. Jensen en kortfattet skildring af Nexø's historie – eller rettere forhistorie – frem til 1346. Det år nævnes byen første gang i en skriftlig kilde, nemlig Nexø's birkeret. Denne skildring er nu genudgivet og fort-

sat af A. Jensens søn, civilingeniør Jørn Klindt, der skriver om byens historie til 1800. Et følgende bind vil behandle den nyere tid.

Jørn Klindt har ikke haft nogen nem opgave. Man ved ikke så forfærdelig meget om Nexø's historie i ældre tid, og det har præget bogens disposition. Forfatteren har derfor fået den gode idé at tage sit udgangspunkt i birkeretten fra 1346. Han giver en fyldig gennemgang af de mange lovbestemmelser, som har dannet baggrund for, og ramme om, byens liv i de følgende århundreder. Et mindre afsnit anfører konkrete eksempler på retssager, og der gives en skildring af byens vedtægter fra 1699. Resten af bogen, d. v. s. 2/3 af teksten, giver så fire længdesnit af byens historie 1346–1800: Byen og landet (26 sider), Næring og Bjæring (22 s.), Krig (38 s.) og Dagliglivet (36 s.). I et kort tillæg er der fortegnelse over nogle embedsmænd, kilder samt noter.

Denne måde at disponere stoffet på, giver let læseren en fornemmelse af at være på en rutschetur op og ned gennem århundrederne. Det er svært at få en klar fornemmelse af de skiftende tider og af den udvikling som vel har fundet sted også i Nexø og med byens indbyggere i disse 450 år. Men det skal indrømmes at forfatteren skriver godt. Det lykkes ham at kamouflere de mange huller der unægtelig er i vor viden om byens historie, og den viden der serveres danner i mange henseender en tiltalende mosaik. Forfatteren tager imidlertid lovlig meget for givet. Det er ikke alle læsere – vel heller ikke alle læsere i Nexø – der har Bornholms historie present. Som øens og byens herrer optræder på skift konge og ærkebisp, svenskere, danskere og lybækkere, uden at man får at vide hvorfor og hvordan de afløser hinanden. Også på andre punkter bliver læseren ladt i stikken. Man skal helst være godt kendt med byens og egnens topografi for at få det fulde udbytte af teksten. Når det for eksempel hedder, at der har været bopladser mellem sprøjtehuset og Ferskesø, ville det være rart med et kort. Men dem er der ikke mange af i bogen. Et par skitser viser skanserne langs kysten og antyder havnens udvikling, men af egentlige bykort er der kun Resens fra 1648. Man savner stærkt et mere moderne kort til støtte for læsningen. Et sådant kort – med en korrekt gengivelse af gadeforløbet og helst også med matrikelgrænser – kunne måske have inspireret forfatteren til at behandle et tema som nu mangler: det gamle gadenet som kilde til byens oprindelse og udvikling. Af kort findes iøvrigt kun et over byen og dens nærmeste omegn, det har hverken målestok eller signaturforklaring.

Bogen fremtræder meget smukt med mange gode illustrationer og en bred margen som er udnyttet på en opfindsom måde. Her er således anbragt mindre illustrationer, forstørrede udsnit af billeder, skitser og gengivelser af kilder. Det sidste giver læseren en mulighed for at korrigere forfatteren. Side 151 har teksten »Thi dersom Bornholm ikke kommer under Danmarks trone«, mens kilden i margenen har »Thi dersom Borringholm igien kommer under . . .« Værre er det dog side 170, hvor der står »Hvis man kun skulle rette sig efter de bevarede oplysninger om livet i byen måtte man tro, at forbudt elskov og *slagsmål* var det meste«. Men margenen citerer Thura: »Indbrud, Tyverie, Mord og des-

lige grove Misgierninger kan fast ikke mindes at være skeet eller foregaaet paa Landet; Ligesom Overlast, Slagsmaale af Betydenhed, meget sielden høres.« og Urne citeres for en bemærkning om at Nexø-boerne var af en »stærk og munter natur, belevne, omgængelige, vittige og manerlige«.

Lignende anmærkninger kan gøres her og der: den dømmende og udøvende magt blev ikke delt 1848, men 1919, slægten U hedder Uf (der er ikke tale om en trykfejl), navneexemplerne der skal vise tysk indvandring er ikke alle heldige, tallet 84 i byseglet hidrører ikke fra reviderede købstadsrettigheder 1584, men fra kongehyldingen samme år, det ældste exemplar af birkeretten synes at ligge både i rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek (det sidste sted er det rigtige) og fortegnelsen over byfogeder kunne have fået et supplement og adskillige rettelser blot ved et opslag i den dupliserede registratur over Bornholmske Retsbetjente.

Flere steder undrer man sig over at forfatteren har antydnet interessante temaer uden dog at følge dem op. I slutningen af 1700-tallet begynder man at exportere fisk fra Nexø til København, men man får intet at vide om omfanget af denne handel eller om det var købmænd eller fiskere der stod for den. Det oplyses at byens handelsflåde bestod af 21 skibe i 1806, men ikke hvor store skibene var eller hvem der ejede dem. Man savner også oplysningen fra Danske Atlas 1774, at der dengang var 16 fartøjer i byen. Husene og byggeskikken er næsten slet ikke berørt – deres antal, alder, størrelse, værdi, ejere – og heller ikke Nexøs skiftende indbyggertal har interesseret forfatteren meget. Der er blot snust til kirkebogen, men alt hvad den kan oplyse om navneskik, levealder, dødsårsager, ægteskabshyppighed og -alder, ind- og udvandring mangler. Kapitlet med den lovende overskrift »slægterne blandes« er kun blevet et tilløb; der kunne være hentet langt mere i kirkebøgerne.

Alle disse ting hænger nok sammen med et forhold som er helt afgørende for bogens indhold og opbygning. Bortset fra nogle kilder på rigsarkivet, bygger forfatteren på trykte kilder; han har ikke udnyttet det stof der findes på Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Det skal medgives, at Nexø bys arkiv er særdeles beskedent af omfang, men der kan i landsarkivet findes adskillige andre kilder til Nexøs historie. I byfogedarkivet findes således juristprotokoller, politiprotokoller, skøde-, og panteprotokoller, auktionsprotokoller og regnskaber. I stiftamtsarkivet findes adskillige interessante indberetninger fra Nexø, byarkivet har borgerskabsprotokol, kærnerregnskabsbog og byregnskaber og der kunne være fundet både korrespondancesager og regnskaber i såvel stiftsøvrigheds- som bispearkiv.

Selv om forfatteren ikke har villet styrte sig ud i alt dette, så findes der dog nogle ganske få, men centrale kilder, som uden alt for stort besvær kunne have givet en mængde væsentlige og interessante oplysninger. Det er allerede antydnet hvad kirkebogen kunne være brugt til. Dertil kan føjes mandtaller og skatteligninger (fra 1743), borgerskabsprotokol med oplysning om de enkelte borgers næring (fra 1753) og brandtaxationerne fra 1761, hvor der for hvert af byens

huse oplyses ejer, beboer, taxationssum og en kort beskrivelse af huset. Alt dette savnes nu. Og det er næsten ubegribeligt at forfatteren har kunnet nære sig for at kigge aldrig så lidt i skifteprotokollen (fra 1743). Eksempler på hvad disse kilder kan anvendes til er leveret af mange, jeg skal blot henvise til bd. 1 af Sæbys historie. Her har Paul G. Ørberg haft en opgave der på mange måder minder om Jørn Klindts, men takket være udnyttelsen af arkivalierne har han kunnet løse den på en helt anden måde.

Det er synd at den så velskrivende forfatter har afstået fra at benytte de væsentligste utrykte kilder (uden at gøre opmærksom herpå i forordet). Derved er hans værk – trods dets mange charmerende egenskaber – ikke blevet så interessant og afrundet som man forventer det af en byhistorie. Forhåbentlig kommer bd. 2 til at bygge på landsarkivets kilder.

Knud Prange

En nordjysk købstad gennem 150 år

BENT HANSEN: FREDERIKSHAVN I STILSTAND OG FREMGANG 1818–1968. Udgivet af Frederikshavn kommune 1968. 355 sider. Ill. 46 kr.

I 1968 kunne Frederikshavn fejre 150-års jubilæum. Det var et udmærket initiativ af byrådet at fejre begivenheden med at udsende et virkelig lødigt og stateligt værk om byens historie. Det er godt også af den grund, at vi som bekendt ikke er forvænt med velfunderede nyere købstadshistorier; alt for ofte er især de sidste hundrede år blevet stedmoderligt behandlet.

Frederikshavn har en fortid som Fladstrand, men det behandles her naturligt nok ganske kortfattet (for resten er det ikke nogen uinteressant epoke). Første hovedafsnit hedder »En småstad i stilstand 1818–1870«. Karakteristikken går an, når den sættes i forhold til den efterfølgende periode, men tornerosesøvn var der ikke tale om; f. eks. mere end tredobledes befolkningstallet 1801–70. Havnen var fra første færd afgørende for byens udvikling; det var med god ret, den indgik i bynavnet i 1818 (man kan bare undre sig over, at det navn ikke var beslaglagt længe før!) Forøvrigt var det temmelig tilfældigt, nærmest på grund af byens fattigdom, at havnen blev – og er – en statshavn. Vi får en god redegørelse for skibsfarten og det primitive fiskeri, for det øvrige erhvervsliv, specielt den købmandsoverklasse, som var så kendetegnende for den gamle provinsby. I afsnittet om byens styre er det interessant at lægge mærke til, i hvor høj grad man gjorde brug af det »direkte folkestyre« i form af de såkaldte rådstuemøder.

Andet hovedafsnit kaldes »En gennembrudstid 1870–1914«, og det tør siges at være med god ret. Langt om længe kom jernbanen i 1871 til Frederikshavn og knyttede forbindelseslinjerne over sø og land sammen. For få byer blev det